MARKAZIY OSIYO DAVLATLARI “O‘RTA KUCH” SIFATIDA

Bekberganov Jur’at Hurmat o’g’li
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti
mustaqil izlanuvchisi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23133254

Annotatsiya : ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlarining o‘rta kuch (middle power) sifatida shakllanishi va ularning an’anaviy “Katta o‘yin” narrativiga qarshi mustaqil aktorlar sifatidagi roli chuqur tahlil qilinadi.
Kalit so‘zlar: o‘rta kuch, Markaziy Osiyo, Buyuk o‘yin, mustaqil aktorlar, C5 formati, multi-vektor siyosat, geosiyosiy reallik.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the formation of the Central Asian states as middle powers and their role as independent actors challenging the traditional “Great Game” narrative.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий анализ формирования государств Центральной Азии в качестве средних держав (middle powers) и их роли как независимых акторов, противостоящих традиционному нарративу «Большой игры».

Uzoq vaqt davomida Markaziy Osiyo xalqaro munosabatlar adabiyotida va siyosiy diskursda “Katta o‘yin” (Great Game) metaforasi orqali talqin etib kelindi. XIX asrdagi Britaniya imperiyasi va Rossiya imperiyasi o‘rtasidagi raqobatdan tortib, Sovet Ittifoqi parchalanganidan keyingi davrdagi Rossiya–Xitoy–G‘arb raqobatigacha mintaqa asosan tashqi kuchlarning ta’sir doirasi, “shaxmat doskasi” sifatida ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv Markaziy Osiyo davlatlarini mustaqil strategiyaga ega bo‘lmagan passiv obyektlar, buyuk kuchlar manfaatlarining ijrochilari sifatida tasvirlardi.

Biroq 2022-yildan keyingi geosiyosiy o‘zgarishlar bu narrativning jiddiy cheklovlarini ochib berdi. Rossiyaning Ukrainadagi harbiy harakatlari, Xitoyning mintaqadagi iqtisodiy ta’sirining o‘sishi, Yevropa Ittifoqi va AQShning qayta e’tibor qaratishi Markaziy Osiyo davlatlariga yangi strategik imkoniyatlar yaratdi. The Diplomat nashrida ta’kidlanganidek, mintaqa endi “buyuk kuchlar raqobati maydoni” emas, balki o‘z manfaatlarini mustaqil va ongli tarzda ilgari surayotgan o‘rta kuchlar guruhiga aylanmoqda.

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi — Markaziy Osiyo davlatlarining o‘rta kuch sifatidagi shakllanish jarayonini tahlil qilish, “Buyuk o‘yin” yondashuvining tahliliy va siyosiy jihatdan eskirganligini asoslash hamda C5 formatining mintaqaviy agentlikni mustahkamlashdagi markaziy rolini ochib berishdan iborat. Tadqiqot savoli quyidagicha shakllantirilgan: Markaziy Osiyo davlatlari qanday mexanizmlar orqali “passiv obyekt” maqomidan “mustaqil aktor” maqomiga o‘tdi va bu jarayonda C5 formati qanday ahamiyat kasb etmoqda?

Tadqiqot sifatli tahlil usuliga asoslangan. Asosiy empirik bazani The Diplomat, Financial Times, Astana Times, Times of Central Asia kabi nufuzli xalqaro nashrlardagi tahliliy materiallar, Central Asia-Caucasus Institute, ANKASAM va Belfer Center kabi tahliliy markazlarning hisobotlari, shuningdek Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining rasmiy bayonotlari va C5 sammitlari yakuniy hujjatlari tashkil etdi.

Tahlilda uchta yondashuv uyg‘unlashtirildi:

- qiyosiy-tarixiy yondashuv — “Katta o‘yin” narrativining evolyutsiyasi va uning zamonaviy tanqidini o‘rganish;

- funksional yondashuv — o‘rta kuchlik mezonlari (iqtisodiy salohiyat, diplomatik faollik, mintaqaviy yetakchilik, multi-vektor siyosat) asosida Qozog‘iston va O‘zbekistonning o‘rnini baholash;

- institutsional yondashuv — C5 formatining 2018–2026 yillardagi rivojlanishi va uning mintaqaviy agentlikka ta’sirini tahlil qilish.

Tadqiqot 2022–2026 yillardagi eng dolzarb geosiyosiy o‘zgarishlarni hisobga olgan holda olib borildi.

Tahlil natijalari quyidagi asosiy xulosalarni berdi:

Birinchidan, “Katta o‘yin” narrativi Markaziy Osiyoning hozirgi geosiyosiy haqiqatini adekvat aks ettirmaydi. An’anaviy yondashuv mintaqani asosan Rossiya va Xitoy (ba’zan AQSh) o‘rtasidagi raqobat maydoni sifatida tasvirlasa-da, so‘nggi yillardagi amaliyot davlatlarning mustaqil strategiyalarini ochib bermoqda. Qozog‘iston va O‘zbekiston multi-vektor siyosat orqali hech bir buyuk kuchga to‘liq bog‘lanib qolmasdan, o‘z manfaatlarini izchil himoya qilmoqda. Bu esa ularni “piyoda” emas, balki o‘z kun tartibini shakllantiruvchi va tashqi kuchlar bilan teng muloqot olib boruvchi aktorlar sifatida ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, Markaziy Osiyo davlatlari turli darajada o‘rta kuch sifatida shakllanmoqda. Qozog‘iston iqtisodiy salohiyati, diplomatik tajribasi, xalqaro tashabbuskorligi va mintaqaviy yetakchiligi bilan mustahkam o‘rta kuch sifatida e’tirof etilmoqda. O‘zbekiston esa eng yirik demografik salohiyat, geografik markaziy joylashuv va izchil islohotchi siyosat orqali yuksalib kelayotgan o‘rta kuch (yoki “mini-middle power”) sifatida baholanmoqda. Ikkala davlat ham energiya, transport va logistika sohasidagi ustunliklaridan foydalanib, buyuk kuchlar e’tiborini chetlab o‘tishni qiyinlashtiradigan real ta’sirga ega.

Uchinchidan, C5 formati mintaqaviy agentlikning eng muhim institutsional ifodasiga aylangan. 2018-yildan boshlab muntazam o‘tkazilayotgan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari uchrashuvlari mintaqaviy hamkorlikka tizimli, keng qamrovli va ishonchli xarakter berdi. C5 formati orqali davlatlar nafaqat o‘zaro ishonchni sezilarli darajada oshirdi, balki tashqi kuchlar bilan muloqotda yagona yoki yaqin pozitsiyani shakllantirish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu esa “bo‘linib ketgan va tashqi kuchlarga qaram mintaqa” obrazini “birgalikda harakat qiluvchi mustaqil aktorlar guruhi” obraziga almashtirishga xizmat qilmoqda.

To‘rtinchidan, mintaqaviy hamkorlik va multi-vektorlik o‘zaro mustahkamlovchi jarayonlarga aylangan. C5 doirasidagi yaqinlashuv asosan Qozog‘iston va O‘zbekiston tandemining yetakchiligi ostida rivojlanmoqda. Bu esa O‘rta yo‘lak, energetika xavfsizligi, transport infratuzilmasi va mintaqaviy barqarorlik sohasidagi loyihalarni oldinga siljitishga imkon yaratmoqda. Natijada Markaziy Osiyo tashqi kuchlarning “ta’sir doirasi”dan o‘z manfaatlarini ongli himoya qiluvchi mustaqil geosiyosiy makonga aylanmoqda.

Olingan natijalar shuni yaqqol ko‘rsatadiki, Markaziy Osiyoni hali ham “Buyuk o‘yin” prizmasi orqali talqin etish nafaqat tahliliy jihatdan cheklangan, balki siyosiy jihatdan ham eskirgan yondashuvdir. Bu narrativ mintaqa davlatlarining agentligini inkor etadi, ularning mustaqil strategiyalarini e’tibordan chetda qoldiradi va tashqi kuchlarning rolini haddan tashqari oshirib ko‘rsatadi. Aslida esa Qozog‘iston va O‘zbekiston misolida ko‘rinib turibdiki, mintaqa davlatlari o‘z geografik, resurs va diplomatik salohiyatidan unumli foydalanib, buyuk kuchlar raqobatidan o‘z manfaatlariga xizmat qildirishga

intilmoqda. Ular “kimning tarafida bo‘lish”ni emas, balki “qanday muvozanat saqlash”ni asosiy strategik masala sifatida ko‘rmoqda.

C5 formatining ahamiyati bu kontekstda ayniqsa muhimdir. U nafaqat mintaqaviy ishonchni oshirish, balki tashqi maydonda kollektiv ovoz chiqarish va umumiy manfaatlar atrofida birlashish imkoniyatini yaratmoqda. Bu esa o‘rta kuchlar uchun xos bo‘lgan “ko‘prik”, “muvozanatlashtiruvchi” va “mintaqaviy barqarorlashtiruvchi” rollarni bajarishga yordam beradi. Agar C5 formati yanada institutsionallashsa, amaliy loyihalar bilan to‘ldirilsa va qarorlar qabul qilish mexanizmlari mustahkamlansa, u Markaziy Osiyoni Yevrosiyodagi muhim mustaqil aktorlar guruhiga aylantirish potensialiga ega.

Shu bilan birga, o‘rta kuchlik jarayoni hali yakuniy bosqichga yetmagan. Iqtisodiy diversifikatsiya sur’ati, institutlar sifati, ichki islohotlar izchilligi va mintaqaviy ishonch muhitining mustahkamligi bu jarayonning barqarorligini belgilaydi.

Agar mintaqa davlatlari o‘zaro raqobatni kuchaytirsa yoki tashqi kuchlarga haddan tashqari bir tomonlama bog‘lanib qolsa, “mustaqil aktorlar” obrazining zaiflashishi xavfi saqlanib qoladi. Shuning uchun C5 doirasidagi hamkorlikni chuqurlashtirish, multi-vektorlikni oddiy moslashuvdan strategik darajaga ko‘tarish va ichki salohiyatni oshirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Markaziy Osiyo davlatlari “Katta o‘yin”ning passiv ishtirokchilaridan o‘z manfaatlarini ongli va faol tarzda ilgari suruvchi o‘rta kuchlar guruhiga aylanmoqda. Bu o‘zgarish multi-vektor siyosat, chuqurlashayotgan mintaqaviy hamkorlik va geografik-resurs ustunliklarining uyg‘unlashuvi natijasidir. C5 formati esa bu jarayonning eng muhim institutsional ifodasi bo‘lib, mintaqaviy agentlikni mustahkamlashda markaziy rol o‘ynamoqda. Kelajakda Markaziy Osiyoning geosiyosiy mavqei uning ichki birdamligi, strategik tafakkurining chuqurligi va tashqi moslashuvchanligiga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Agar C5 formati amaliy natijalar bilan to‘ldirilsa va multi-vektorlik yanada ongli strategiyaga aylansa, mintaqa multipolyar dunyoda mustaqil, konstruktiv va ta’sirchan aktor sifatida o‘z o‘rnini yanada mustahkamlay oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. The Diplomat. (2025, September 25). Rethinking Great Power Competition: The Rise of Central Asia as Middle Powers. https://thediplomat.com/2025/09
2. Cornell, S. E. (2024). Kazakhstan and the Rise of Middle Powers in Central Asia. Central Asia-Caucasus Analyst. https://www.cacianalyst.org/public
3. Shiriyev, Z. (2026). Don’t dismiss the mini-middle powers. Financial Times. https://www.ft.com/content/c2ee0910-ee7d-4a36-bf5e-697c7ade93a2
4. Times of Central Asia. (2025). Which Central Asian States Qualify as Middle Powers in 2025? https://timesca.com/which-central-asian-states-qualify-as-middle-powers-in-2025
5. ANKASAM. (2026). Azerbaijan, Kazakhstan and Uzbekistan as “Mini-Middle Powers”. https://www.ankasam.org/anka-analizler/azerbaijan-kazakhstan-and-uzbekistan-as-mini-middle-powers/?lang=en
6. The Astana Times. (2024). Experts Weigh in on Rise of Middle Powers in Central Asia. https://astanatimes.com/2024/09/experts-weigh-in-on-rise-of-middle-powers-in-central-asia-highlight-greater-agency/